
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

SINKÓ ERVIN REGÉNYEI (II.)

BORI IMRE

3.

Az életrajz (és a napló-lehetőség) nyomvonalán halad Sinkó Ervin 1931 és 1934 között is, amikor az *Optimisták* című regényét írja, a személyességnek azonban olyan távlatait szerezte meg a húszas évek folyamán, amelyek lehetővé teszik, hogy életanyaga regénnyé formálásának a folyamatában ennek kritikai szempontú ábrázolására vállalkozzon — amire különben az *Egy történet, melynek még címe sincs* szövegében még nem futotta erejéből. Nem is futhatta: azon a magános úton, amelyen Aegidiusával együtt járt a húszas években, nem volt egy pont, ahonnan beláthatta volna a léleknek a tájait, kirajzolódhatott volna 1918—1919-es „útjának” a vonala, látható lett volna az eszmék és események domborzata. A tisztán-, illetve a tisztábban látás első feltétele kétségtelenül az Aegidius álláspontjának a felszámolása volt, ami végső fokon egyet jelent 1919-es szerepe újraértékelésével is önvizsgálatának új szakaszaként, amelynek az *Optimistákat* követő állomása a *Szemben a bíróval* szövege volt.⁵³ Ennek jelentős fejezeteit akár az éppen elkészült regény kommentárjaiként is olvashatjuk, különösképpen, hogy a regénye sem más, mint epikus vallomás életének néhány sorsdöntő hónapjáról. Hogy kritikai szembenézés szülte az *Optimisták*, azt nemcsak a szereplők gondolatainak tárgyilagosságra törekvő rögzítése bizonyítja, hanem főhőse, Báti József, sorsának vezetése a maga életrajzának két ízben megfigyelhető regényes korrekciója. Blaha elvtárs szerepeltetése Kecskeméten⁵⁴ nem pusztán esztétikai követelmények miatt történt, felléptének nemcsak „művészeti okai” voltak. Amikor ugyanis kiragadja Báti Józsefet Kecskemétről és Pestre utaztatja Blaha elvtársra bízva, hogy szorgalmazza a szentkirályi ellenforradalmi összeesküvésben résztvevők felmentését, akkor

⁵³ A *Szemben a bíróval* először francia nyelven jelent meg 1935-ben. Ld. Bosnyák István: Válogatott bibliográfiái a *Szemben a bíróval*. Válogatott tanulmányok. Bp. 1977. című kötetben. 430. Magyar nyelven először a *Valóságban*. 1975. 29—48.

⁵⁴ Bosnyák István: Vázlatok egy portéhoz. Újvidék, 1976. 428.

főhősét nemcsak az önmagával folytatott vitája közben állítja az olvasó elé a diktatúra vagy krisztusi kegyelem dilemmája feloldhatatlan ellentéteit érzékeltetve, hanem korrigálja is a valóságot. A korrekció pedig kritika is — közvetett bevallása, hogy Kecskemetén hibát követett el, meglegedve Héjjasék orgoványi tombolásának a híre kapcsán a következő kommentárral: „Blaha elvtársnak elég erős volt a hite, hitte még kint az erdőben is, hogy az emberek jobbak, mint a cselekedeteik?” A kérdőjel a mondat végén pedig a nyomatéka ennek a kritikának. De bírálat értékű az életrajzi „pályamódosítás” a regény utolsó soraiban is. Az „inkonzekvencia”, amit itt emleget, az árulkodó, és azt a krisztianizmust veszi célba, amely az író viszonyulását a forradalmi mozgalomhoz 1919 után jellemezte. Arra a kérdésre ugyanis, hogy „Józsikám... és maga most megint politikát fog űzni?”, Báti ezt feleli: „— Mindig, mindig és tán nem mindig inkonzekvensen...”⁵⁵ Ilyen módon a Tanácsköztársaság taktikájának a bírálata az író epikus jellegű önbírálatával egészül ki. Ezáltal pedig az *Optimisták* szerepe nagyobb, mint amekkorát Sinkó ennek a regénynek később, az *Egy regény regénye* írása idején tulajdonított a következő mondatában: „És még egy oka volt annak, hogy ezt a könyvet a legnehezebb körülmények között is meg akartam írni: az idő, amikor írtam, a legsötétebb reménytelenség, a fasizmus feltartóztathatatlan előretörésének kora volt, s ezzel a korról az 1919-es évet — amikor holnapra vártuk már az új eget és új földet — oly ellentétben volt, hogy nosztalgikusan idéztem föl a nagy reményeknek ezt a korszakát.”⁵⁶ A magára maradt, a húszas években a krisztianizmus Robinson-szigetén rekedt író ugyanis éppen az *Optimisták* kéziratának a segítségével akarja felvenni kapcsolatait a forradalmi mozgalommal, amelyből 1919 után kimaradt. Mert az *Optimisták* megjelenése nem csupán szépirói létezését dokumentálta volna, hanem forradalmi tevékenységét is, amelynek problematikusságát éppen a húszas évek végén egykori fegyvertársai, köztük Lengyel József,⁵⁷ hangsúlyozták. Moszkvai útja is a kapcsolatok újrafelvétele szolgálta volna. A harmincas évek második felében azonban Sinkó Ervin szépirói bizonyítékai már időszerűségüket veszítették, hiszen Kun Béla napjai is meg voltak számolva akkoriban. Csupán Károlyi Mihály körével, a franciaországi, majd a jugoszláviai baloldal képviselőivel, köztük Miroslav Krležával,⁵⁸ kerülhetett kapcsolatba. Sinkó Ervin életútja valójában ekkor szakadt el a magyarországi munkásmozgalomtól végérvényesen. Az *Optimisták* majd húsz esztendő múlva, 1953-ban Újvidéken jelenik meg először magyar nyelven.

A regény érzelmi-eszmei magját most is az a konfliktus képezi, amelynek ábrázolására az *Egy történet, melynek még címe sincs* lapjain vállalkozott az Ambrus—Anikó—Restyán Péter háromszög rajzában. Am

⁵⁵ *Optimisták. Újvidék, 1965. II. 505.*

⁵⁶ Bosnyák István: *Ember a forradalomban, ember a soron kívül. Újvidék, 1977. 332.*

⁵⁷ Lengyel József: *Visegrádi utca. Mélni a mérhetetlent. Bp. 1966. II. 177—181.*

⁵⁸ *Honfoglalás előtt. Újvidék, 1976. 307—308.*

nem csupán elmélyítette, eszmeileg és érzelmileg hitelesítette a három ember egymáshoz való viszonyának képét, hanem ki is szélesítette, amikor a Báti József alakjában reinkarnálódott Lestyán Péter életrajzát tette az *Optimisták* vezérfonalává, föléje pedig a történelmi idők eseményeinek az égboltozatát húzta, az így megalkotott életsíkon pedig a kor nagy eszméjének az áramlását figyelte az erkölcsi és politikai-taktikai összeütközések sorozataiban. Sinkó az *Egy történet, melynek még címe sincs* tervében már felfedezte, hogy a három hős sorsában, egymáshoz való viszonyukban több van, mint amennyit egy jellegzetes polgári szerelmi háromszögből ki szoktak bontani, s hogy ebben a korról szólás lehetősége is adva van. Csakhogy ott a nézőpontja — Ambrus felesége feljegyzéseiként — nem tette lehetővé számára az érzelmeknek és az eszméknek a mélyrehatóbb rajzát, a sorsszerűség törvénnyé emelését, az érzelmeknek az eszmékkel való összefüggései kifejtését, az egyéni sorsban az általános érvényűség megmutatását. Az *Optimisták* hőseinek (Lénártnak, Czinner Erzsinek, Báti Józsefnek) magatartását a szerelmi háromszögön belül és kívül a biológiai vonzalmakon és választásokon túl ideológiájuk határozza meg — ugyanazok a nézetek szabályozzák tehát érzelmeiket és politikájukat, etikájukat és taktikájukat. Ebből következik majd, hogy az ember és társadalom mozgásának az iránya a regényben nem egybeeső jellegű: Báti József, amikor 1919 márciusában mindent megnyerni látszik politikai aktivitásában, Czinner Erzsi iránt érzett szerelmében lesz a vesztes, amikor pedig a Tanácsköztársaság megbukik, a lány szerelmét szerzi meg számára a bukás. Ugyanilyen törvényszerűségeket mutat a hősök etikai nézeteinek alakulása is. A proletárforradalmi krízisét nem politikai, hanem erkölcsi válságként élik át a hősök — mint annyi más életsíkon, itt is ellentmondásosan, annál is inkább, mert egy ember élete — az önéletrajz minden ismérvével — objektivizálódik a regény kínálta lehetőségek keretei között, egy szubjektív életélmény keresi benne általánosabb, korra jellemző és kort kifejező érvényét. Ennek talán a leghatásosabb eszköze a regényszöveget át- meg átjáró Ady-motívum: az egyedi és egyéni élmények, a magánélet eseményei jelentés- és értelemtöbbletüket kapják meg az Ady-versekkel folytatott folyamatos, egyetlenegy ízben megszakadó párbeszédben.

Átcsapnak ugyan a hősök feje felett a történelmi események hullámai, a regény (még ha a történelmi regény megjelölést kapta is) tulajdonképpen a főhősnek, Báti Józsefnek, Sinkó Ervin alteregójának, a történetét mondja el, a személyes történet révén pedig annak a körnek a történetét, amely a regénybeli Párizs kávéházban gyülekezik,⁵⁹ s amelyből majd a Kommunisták Magyarországi Pártjának intellektuális csoportja formálódik, hogy 1919 tavaszán a budapesti Szovjetházba tegye át székhelyét. Az író sorsdöntő élményei fűződnek ehhez a intellektuális körhöz, s e kör

⁵⁹ József Farkas: A forradalmi szocialista írócsoport létrejötte (1917—1919). Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Bp. 1962. 77.

révén a regénybeli Vérteshöz — etikára irányultságában erősödik meg, és a „hogyan élni?” kérdései kerülnek most már elméleti megfontolásokkal kapcsolatba, anélkül természetesen, hogy a szabadkai poggyásának én-centrikusságát meg kellene tagadnia, hiszen a „hogyan élni?” kérdése abban a kiélezett formájában, amelyet az *Optimisták* lapjain megfigyelhetünk, csak egy én-központú szemléletben vetődik fel. Sinkó kitűnő lélektani érzékkel és a regénykompozíció igényeit figyelembe véve indítja művét e lelkiség forrásvidékének a rajzával, amely a nagyon is találó Szabadkai előjáték címet kapta. Ez a Sinkó becsülte „empíriával” telített hatvan regényoldal kétségtelenül az író legnagyobb művészi teljesítménye. Ennyire tömény képét másutt hiába keressük az első világháború végének, a lélek agóniájának, egy létezésforma kiüttlanságának, a „vidékiek” önpusztító magatehetetlenségnek, az emberek nem-életének, általában a romlásnak és pusztulásnak, amelynek televényéből csak keveseknek sikerült kiszakadniuk. Autentikus élményeit formálta meg, amikor a szabadkai művésztrászaságról beszélt, jelentéstartalmainak feltárásában, átlényegesítésében azonban már Balázs Béla *Lehetetlen emberek*⁶⁰ című regényének tapasztalatára támaszkodhatott (nem véletlenül bukkan fel éppen a Szabadkai előjáték szövegében Balázs Béla neve!). Sinkó regényében ugyanazzal a társasággal találkozunk 1918 őszén, amelyről Balázs Béla beszél az első világháború kitörésével kapcsolatosan. Balázs Béla is kitűnő jellemzést adja ennek a társaságnak: „Negatív lázadók. Kivándorlók. Nem tudtak és nem akartak tovább élni ebben a polgári társadalomban. Ahelyett, hogy harcoltak volna ellene, kivonultak belőle. Az országútra. A lélek menekülő csavargói lettek... A valóságot keresték, a holt valóság helyett az eleven valóságot. És így futottak egy eloldódott, gyökértelemné vált lélek után, amely mindig csak ott keletkezik, ahol megszűnik a valóság.”⁶¹ Sinkó mintha csak Balázs Béla észleletét mondaná tovább főhősének, Bati Józsinak, sorsát összefoglalva: „Azóta jött a front, aztán megint mindent betakaró boros éjszakák a művészasztalbeli társasággal, jött az egész élet, mellyel nem volt mit kezdeni.”⁶² Emlékezni kell azonban az *Egy történet, melynek még címe sincs* Lestyán Péterének a panaszára is, hogy mérni tudjuk az *Optimisták* Bati Józsijának a gondolati többletét akár Balázs Béla, akár pedig az első Sinkó-regény hőseivel szemben. Az *Optimisták*ban is felhangzik a főhős panasza, amelyet most idézünk anélkül, hogy a szituációt, amely kiprovokálta, elemeznénk: „Nem, előbb a régi társaságomról akarok beszélni... a fő baj az volt, hogy ott mindenki magát tette, magát akarta tenni a világ középpontjává. Egy szó sem fordult annyiszor elő, mint az »én«. Mindenki magáról beszélt, mindenki csak a

⁶⁰ Balázs Béla: *Lehetetlen emberek*. Bp. 1965. Jellemzése Szabolcsi Miklósnak a könyvhöz írott előszavában. 15—16.

⁶¹ Uo. 444—445.

⁶² *Optimisták*. Újvidék, 1965. I. 34—35.

maga bánatába fulladt. Mocsárba süppedt emberek, akik saját magukat saját hajuknál fogva akarják kihúzni a pocsolyából ahelyett, hogy megkapaszkodnának valami náluk erősebbe, nagyobbba.”⁶³ A háború alatti Szabadkán azonban Báti Józsinak, ennek a „zsakettes levitának”, az élete más sem volt, mint keresése ennek a „nagyobb” és „erősebbnek”, nem is tudva természetesen ezt még egészen 1918 őszéig. De tájékozódása, amelynek égtárait Marx, Lassalle, Tolsztoj és Ady Endre neve jelzi, később pedig Nietzsche és Buddha, már felkészíti az eljövendő eseményekre, s megkülönbözteti azoktól is, akikkel a különállók sorsában osztozott. „A művészasztal társasága a háború előtt éppen úgy, mint a háborúban, mindig is kívül állt a rendes emberek társalmán. Csupa olyan fiatal ember, akik valami szekta gőgjével néztek a gazdag, józan és poros parasztváros lakóira, azokra, akik őket szintén megvetették, és száműzötteknek érezték mgukat, mivelhogy itt múlnak napjaik. Háború előtt, háború alatt is mindig várták, hogy egyszer majd üt az ő órájuk. Milyennek kellene lenni amaz ő órájuknak, nem tudták volna megmondani. Mindenesetre készültek rá, de a maguk módján.”⁶⁴ A külön jele kétségtelenül a szociáldemokratákkal való találkozásból származik: az első leckéjét a taktikából éppen tőlük kapja, amikor kizárják a munkásotthonból. Ez magyarázza majd nemcsak azt, hogy éppen Báti Józsi lesz, aki 1918. október 31-én a Városi Kávéház márványasztalára ugrik Tisza István halála hírére, és beszél a „háború millió halottjáról és nyomorékjáról, arról, hogy most már mindig a nép fog ítélni, s hogy eztán már másképpen lesz minden, de minden”,⁶⁵ de azt is, hogy miért éppen ő szónokol az Országház előtti téren a Tanácsköztársaság kikiáltásának ünnepén a szociáldemokratákkal való egyesülés ellen, bizalmatlanságot szítva, amiért majd Kun Béla megdorgálja. S van még egy jellemzője, amely a szabadkai művésztársaság tagjaitól megkülönbözteti. Báti Józsinak „mindig volt egy meggyőződése”, tehát „mindig talált valamit, amiben hinni lehet.”⁶⁶ Megbocsátó önróniával mondatja tehát Fluckkal, a zenetanárral: „Úgy kell hinni, mint maga, aki olyan marhaságra is képes volt, hogy kávéházi üzerektől harsány éljent várjon a forradalomra . . . Mondja, igaz, maga tényleg Ady-verset citált, beszédet mondott nekik?”⁶⁷

Fontos volt idézni ennek a szabadkai prelúdiumnak a fő szövegeit — az *Optimisták* fő élet- és eszme-vonulatát azok a konfliktusok képezik majd, amelyeknek feszítőereje ebben a környezetben kezd képződni. Báti József szinte minden tettének magyarázatát 1918 őszén és 1919 tavaszán ebben az „előjátékban” leljük meg. Tudatos tehát az író részletes, gondos, sok „empíriát” felhasználó ábrázoló munkája itt. A főhős ma-

⁶³ Uo. I. 245.

⁶⁴ Uo. I. 7.

⁶⁵ Uo. I. 16.

⁶⁶ Uo. I. 33.

⁶⁷ Uo.

gánéletének családi vonatkozásai, önarcképének a fő vonásai (az utcán nem ment, hanem „gázolt”, szájában cigaretta, hóna alatt könyvek), olvasmányainak listája, a szellemi látóhatár, amelyet a művésztsársági beszélgetések felrajzolnak (Mach, Freud, Ferenczi Sándor, Jan Kubelik), a családi házat megtagadó „tékozló fiú” mozgása a Munkásotthon és a Városi Kávéház két pólusa között, azután a válaszút problémája, amelytől a maga életének a megoldását várja, az utolsó dialógusok az én-ről a regénybeli Török Gézával, a fiatal, a Balázs Béla regényében is lejátszódó öngyilkosságot megismétlő Seiden Móric életének tanúsága (ott Tomola Eszti öli magát a Palicsi tóba) a kiúttalanság példázatával — az ilyen hatások és körülmények között alakuló lelkiség indul Pestre, ahol addig akar maradni, míg ki nem tör a világforradalom, amely nemcsak a társadalmi bajokat oldja majd meg egy csapásra, hanem a lelkieket is, hiszen értelmes célok szolgálatába állhat, tud majd az életével is mit kezdeni az ember.

Báti Józsinak a regény Török Gézával folytatott beszélgetése az egyénről jelzeterértékű lesz. „Maga túlságosan nagy ügyet csinál egyes emberekből. Ha az utóbbi időben kevesebbet foglalkozott volna. Neitzschével és többet szociológiával, főleg Marxszal, az egyénnek ez a túlbecsülése nem történt volna magával” — jegyzi meg Török Géza a lelkes fiatalember szavaival kapcsolatban. — „A háború óta minden individualizmus végleg komolytalanná vált, bocsásson meg a szóért, komikussá. Micsoda súlya van még az egyes ember pszichéjének, morális kvalitásainak, szándékainak, amikor éppúgy, mint a háborúban, minden a gazdasági erőforrásokon, az organizáció milyenségén, minden csak a tömegeken, mennyiségeken múlik?”⁸⁸ Máté Józsi erre a következőképpen replikázik, bizonygatva, hogy kétféleképpen lehet hinni az egyén értékében: „Vagy úgy, hogy azt mondom: te csak egyén vagy, s mint ilyen-nel szemben nincsenek különösebb kötelezettségeim; vagy úgy, hogy azt mondom: én csak egyén vagyok, mint ilyennek semmi értékem, tehát cselekedeteimben a magam érdekei, kényelme ne legyen szempont. Nem gondolja, hogy minden azon múlik, hogy a lehetséges kettő közül melyik konzekvenciát viszi át a gyakorlatba az ember?”⁸⁹ És heves gesztussal utasítja el Freud nevét is, amikor Török Géza rá akar hivatkozni, bizonyítani, hogy a „forradalom sorsa” nem egyéneken múlik.

Ebből a körből szakad ki Báti Józsi, aki szinte menekülve ül vonatra s indul Pestre, hogy a sorsszerű véletlen vezesse lépteit a Párizs kávéházba, ahol földije a pincér, és ahol a forradalmi individualistáknak egy köre székel. Az író mintegy a tudatállapotok lépcsőin vezet felfelé a chialisztikus várakozásokban élő hőst. A valósággal való szembesítés természetesen ki tudja mutatni, hogy a véletlennek, amely Sinkó szépirodalmi alkotásaiban a sors szerepét kapja, közeiről sem volt akkora

⁸⁸ Uo. I. 43.

⁸⁹ Uo.

szerepe, mint amekkorát a regény Báti Józsijának az életében játszott. Báti Józsi nem, de Sinkó Ervin György Mátyás⁷⁰ révén tudatosan kereste a Komját-csoportot, amelynek tagjai „felismerik, hogy az osztálytársadalmakban eltorzult emberi lélek belső felszabadítását a kommunista mozgalom a gazdasági és politikai felszabadulásukkal együtt akarja véghezvinni, hogy a párt célja nem csupán gazdasági és politikai, de az összemberiség érdekeit is kifejezi”.⁷¹ Báti Józsi létkérdései ebben a körben sem oldódnak meg, hanem a szabadkajtól összetettebb és ellentmondásosabb módon tovább élnek: a kör tagjainak forradalmi munkája mögött a magánélet kusza szövevénye lapul meg, és amikor Báti Józsi ellenállhatatlan vonzásnak engedelmességgel elindul Czinner Erzszi „kis lába” után, akkor maga is belebonyolódik ennek a hálójába. Senki sem tud megszabadulni magánéletétől, és a „zsakettes levitából” „romantikus barbárrá” alakuló férfinak az lesz a nagy felfedezése, hogy a Párizs kávéházban egymással találkozóknak is van magánéletük, s mi több, mindegyikük lelkében ott a „pokol”, miként azt a regény Ady-motívuma kibeszéli. A kör tagjainak nem is a Tanácsköztársaság bukása lesz a legnagyobb veresége, hanem az, hogy — mint Báti majd megfogalmazza — az ő „külön kis poklaik nem mozdultak ki a helyükből, mintha kint semmi sem történt volna”,⁷² mert — ezek már a regénybeli Lénárt szavai a bukást követő illegalitásban — „végleges formákat kerestünk a saját személyes életünk számára, mintha már a végleges formáknak eljött volna az ideje.”⁷³

Nem a történelem, hanem az egyén oldaláról nézett világ képe bontakozik tehát ki az *Optimisták* lapjain — erre mutat mind a regénynek a Pestre érkezett Báti József „szerelmi története”, mind pedig ideológiai neveltetése, s e kettő folyamata (bár összefonódni látszik) mégiscsak párhuzamosan fut egymás mellett, de velük párhuzamos a történelmi események sora is. A regénybeli kulminációk egymásutánja ezt bizonyítja. Disszonanciákról vall ugyanis, hogy a regény lapjain nem egyidőben ér csúcsára a szerelmi történet, az ideológiai beérés és a történelem, hanem három szakaszban játszódik le, s nyomban negatív előjelet kap. Sinkó hőse a Tanácsköztársaság kikiáltásának pillanatában mindent elveszít. A szerelmi történet tetőzik elsőként. Báti József nagy szerelmi vallomása után (egy-egy mondatai már Lestyán Péter ajkán is felhangzottak), amelynek vége egy kérdés Czinner Erzszihez: „Megpróbálja, hogy kicsit szeressen?”, következik a megsemmisítő felelet: — „Nem lehet, én mást szeretek.”⁷⁴ Ennek ellenére még a beszélgetést követő éjszakán oda akarja adni magát Báti Józsinak („eldobni magát, hogy kevesebbet ér-

⁷⁰ Török Géza György Mátyás alteregója. Ld. Sinkó Ervin: Budapesti mozaik. Híd, 1964. 2. 121.

⁷¹ Ld. az 59. számú jegyzetet.

⁷² *Optimisták*. II. 355.

⁷³ Uo. II. 497.

⁷⁴ Uo. I. 310—311.

jen”), másnap pedig a férfi veti rá magát, és szinte eufóriában indul Újpestre agitálni, mert — mint mondja majd — „a reménytelen és szerencsétlen szerelmét semmi boldogsáért se cserélné el”. Ellentmondásokkal teli jelenségekkel találkozik Báti Józsi Czinner Erzsínél járva ki az érzelmek iskoláját. Nemcsak a szeretet és a vágy bonyolultságából kap leckét, hanem egy létezésfilozófiából is, amely értelmezi az embernek emberhez való viszonyát. Czinner Erzsi és Báti Józsi nagy szerelmi kettősének első tételeiben a lány ezzel ismerteti meg a rajongó fiatalembert:

„Csak valljuk be, hogy mi magunk nemegyszer megütköztünk a saját életünk konzekvenciáin, a helyzeteken, melyeket épp a kitartó következetesség tesz számunkra elkerülhetetlenné. Ez nem baj, de tudni kell, hogy így van. Ez a társadalom bosszúja azért, mert felismertük, hogy milyen rothadt minden formája és intézménye, azzal bosszulja meg magát, hogy a mi személyes életünkben válik leginkább kézzelfoghatóvá ez a felosztási folyamat... Aki ember az osztálytársadalomban az életével valami egészet, valamit egészen akar, darabokra kell törnie a maga életét; aki segíteni akar, annak bántania kell, aki igazságot akar, hazudnia kell, s ami a tisztaságot illeti... épp az kényszerül rá, hogy derékgig gázoljon a sárban...”

Erre a fejtegetésre Báti felelhet-e másképpen, mint ahogy „nagy fiatalágában”, kamaszosan felelt: „De ha ez igaz volna, akkor... akkor egész borzasztó volna élni!” Czinner Erzsinek a válasza adja meg a keyyelemdőfést Báti illúzióinak: „Hát persze hogy így van...”⁷⁵

A szerelmi élet kuszáltsága, a forradalmat csinálók magánéletének a zűrzavara, Lénárt háreme (felesége, Czinner Erzsi, Flamm Jutka), Sári és Lénárt nézete, amely szerint a „jövő társadalomban a férfi és nő viszonyának teljes kötetlenségét, minden külső forma mellőzését kell majd követelni”, éppen ezért „szabad párázsról szabad csak beszélni és akkor megszűnik az egész polgári szexuálmorál minden nyavalyája”,⁷⁶ mutatja annak a „pokolnak” a képét, amit a hősök a szívük mélyén hordoznak, s az ebben való megmerüléstől várják megváltásukat.

Az elborzadó Báti Józsi ugyanazt hallja Vértestől is, akihez az eszmék iskolájába jár, amit Czinner Erzsitől. Mind a ketten a „metafizikából” gyógyítják. Vértés a politikai cselekvéssel kapcsolatban oktatja Bátit, idézve Hebbel Juditjának a szavait („Ki vagyok én, hogy megfutamodjak a tett elől, hogyha Isten közém és a nekem rendelt cselekedet közé a bűnt helyezte?”), és emlékeztetve Karl Liebknechtre és Rosa Luxemburgra a következőképpen:

„... ma az a helyzet, hogy bármit csinálunk, még a legnagyobb élettekhez is, legnagyobb cselekedetekhez is, odatapad letéphetetlenül a bűn. Ma, ma az a kérdés, hogy vagy vállalni a bűnök végtelen sorozatát, a

⁷⁵ Uo. I. 243—244.

⁷⁶ Uo. I. 230—231.

felelősséget minden csepp vérért, amit a forradalom érdekében ontani fognak, vagy pedig azért, mert erőszak és vérontás bűn, megtagadni a szolidaritást az eszmével, mely semmiképp másképp, hanem csakis terror és várontás által valósítható meg s azt mondani, ti legjobbak, akik öltök és haltok a harcban, melyet a kapitalizmus bestiája ellen folytatok, ti, Liebknecht, Luxemburg, ti orosz vöröskatonák, akiket, ha foglyul estek, élve nyúznak meg a fehér bestiák, én jobb akarok lenni, mint ti, én tiszta akarok lenni minden erőszak bűnétől...⁷⁷

Ha Czinner Erzsébet a „dallamát” adta a maga „persze”-jével, Vértestől a „szövegét” hallja, s bizonyosságát kapja, hogy „élni félelmesen lehetetlen valakinek, aki tisztán és egészen akar valaminek élni”.⁷⁸ Az érzelmei és a politikai cselekvések kérdése ilyen módon éri utol egymást, a regény főhősében krízis-helyzetet hozva létre. S hogy mekkora fáziseltolódást ábrázol Sinkó éppen itt, azt az is bizonyítja, hogy Lénárt már a pesti illegalitásban, a Tanácsköztársaság bukása után idézheti az ugyan-csak híres mondást: „Mi kommunisták csak szabadságos halottak vagyunk...⁷⁹ 1919 márciusában Sinkó hőseit a Czinner Erzsébet és a Vértes felfogásában adott kompromisszum lehetősége foglalkoztatja, és hevesen tiltakozik ellene, mondván, hogy „mindenki életének nyitott könyvnek kell lennie, csak a nyílt élet bátor, csak a nyílt élet tiszta...⁸⁰ Ennek hulláma dobja az Országház előtti téren az autó tetejére, hogy a szociáldemokratákkal kötött kompromisszumos szövetség ellen szónokoljon. Ekkor válik Bati József, a kamasz „egy csapásra felnőtte”, miként azt a regény egyik fejezetének a címe is mondja.

Szinte törvényszerűen kell éppen a regénynek ezen a kritikus pontján felhangzania Bati Ady-rekviemjének. Ez is gondolati csúcs, Sinkó hőseit kísérő motívuma itt csap fortissimóba:

„Embernek lenni egy világban, mely minden emberivel szemben vak és süket, a kényszert jelenti, hogy az ember vagy összehúzódjon egy egérlyukban, vagy pedig, hogy vad és pusztító experimentumok között pusztítsa el magányos magát. Mert ki ad itt tanácsot? Ki ad itt útbaigazítást annak, aki mindenáron emberként akar élni? Hol talál itt ma ilyen valaki kész formát, melybe beleilleszkezhetsz? Hol vannak ma még formák, edények, amik nem repedeztek hazugságtól, amiket nem font be piszkos érdekek, összefüggések hálója? Hátborzongató és nyaktörő vállalkozás ma embernek lenni, akár még csak szerelemben is! Nincsenek törvénykönyveink, nincsenek papjaink, maguk vagyunk! S érzéseinkben, gondolatainkban úgy egymás mellett élnek, úgy összekeveredtek igazság és hazugság, hogy ki tudja, legszentebb dühünkben hányszor irtjuk ki magunkból épp azt, ami igaz?”⁸¹

⁷⁷ Uo. I. 318.

⁷⁸ Uo. I. 316.

⁷⁹ Uo. II. 496.

⁸⁰ Uo. I. 242.

⁸¹ Uo. I. 408.

Ami ezután következik a regényben, az Báti számára is az események végjátéka csupán. Lezáródik a főhős életének „pesti fejezete”, megkezdődik disszidálásának folyamata, és érkezik végpontjához Bátinak abban a felismerésében, hogy „nem szabad ölni”, ami azzal együtt szakad fel belőle Czinner Erzsivel újra találkozáskor, hogy „Erzsi, én már nem vagyok kommunista”. Eltávolodott tehát attól a hittől is, amiről Vértessel beszélgetve hallott. Hitét veszített ember áll előttünk a Tanácsköztársaság utolsó heteiről, napjairól készült képekben, és a Liebknecht Károly és Luxemburg Róza temetéséről hazatérő Czinner Erzsinek kell megmagyaráznia Báti helyzetét a következőképpen:

„Minden, ami ma van, minden, ami körülöttünk és bennünk eleven, az csak korbácsol, hogy vágyjunk, vágyódjunk egy szépség után, melyről tán nem is tudunk többet, mint azt, hogy az a valami egészen más, mint ami van, bár még nincs, de bennünk már vágy alakjában él. És te is mindig inkonzekvens leszel, de csak annak, aki kívülről nézi a dolgaidat, amiket teszel, és a gondolataidat — de mindig valójában konzekvens fogsz maradni. Ez a vágy az, amiben mindig konzekvens fogsz maradni.”⁸²

Az Aegidius útja rajzolódik ki az *Optimisták* szövegének utolsó negyedében, de már nem egy apológéta teológiai szenvedélyességével, hanem a kritikai szemléletnek az elbeszélő műfaj követelményeit is szemmel tartó tárgyilagosságával. Ebből következően pedig olyan módon, hogy a Báti Józsi „igazsága” megmarad a maga relatív érvényének a körében. Nem véletlen azonban, hogy Sinkó regényének éppen ebben a részében közelről sem tudta olyan meggyőző, művészi és eszmei szempontból hiteles módon ábrázolni főhősének átváltozását, eszmei krízisét, hitevesztését, mint amilyen meggyőző indulásának és pesti neveltetésének a rajza. Mint aki elveszítette ekkor már a Báti Józsi új, aegidiusi igazságába vetett hitét, olyan módon idézte fel több mint tíz esztendővel fiatalabb önmaga élményeit és gondolatait. Elveszni látszik a tornyosuló eseményekben: a történelem kerül előtérbe, elhalkul tehát a termékenyítő párbeszéd a hős és az események között, mind szemmel láthatóbb passzívizálódása is, amikor pedig ismét a pesti élet színterére lép, a Tanácsköztársaság politikai gyakorlatával elégedetlen ifjú már nemcsak kételyek terhét cipeli, hanem a hitevesztés stigmáját is. A „történelmi szükségszerűség elleni lázadása”,⁸³ amely 1919. március 21-én kezdődött, azzal a sírással zárul, amellyel 1919. augusztusában borul rejtekhelyén az asztalra — sírással, amelyről Aegidius beszél majd Sinkó Ervin kisregényében. Az „empíria” siklik ki kezei közül, s mily jellemző, hogy sem Báti József átváltozását, sem Czinner Erzsé magatartását nem az élettényekből bontja ki. Mellékalakjai sokkal inkább étellel teliek, mint központi hősei ekkor már. Elmosódtak természetesen a Párizs

⁸² *Optimisták*. II. 447.

⁸³ *Optimisták*. II. 232.

kávéházba még be-betérők, de ott tanyájukat már nem tartó hősök arcélei is, talán az egy Flamm Jurkáié kivételével. Pedig Lénárt vagy Lányi lényegében ugyanazt a válságot szenvedik, amelyet Báti Józsi, lévén etikusak, hiszen éppen ők avatták be eszméikbe, azzal a 'különbséggel, hogy ők közletről sem éltek át olyan tragikusan a Tanácsköztársaság idején kiéleződő erkölcsi válságot, mint Sinkó és főhőse, Báti Józsi. Különösen nem Lénárt, akinek szerelemfelfogását, tehát erkölcsét Sinkó a regényben lépten-nyomon bírálta.

Az élő, a valóságos személyekről mintázott regényalakok közül a Vértesé művészi-eszmei szempontból is a leghitelesebb. Túlzás nélkül azt is állíthatjuk, hogy Báti Józsi ugyan az *Optimisták* főhőse, központi alakja, nagy egyénisége Lukács György. Kényes és nehéz feladatot kellett Sinkónak megoldania Vértes szerepeltetésével. Az önéletrajz sugallatait követve számot kellett adnia Lukács Györgyhez való, kezdetben elutasító viszonyáról, gondolkodásában, etikai elkötelezettsége kialakulásában játszott szerepéről, felmérni és művészi erkölcsökkel ábrázolni a Lukácstól kapott hatások mértékét és jellegét, egyben azonban lehetőleg tárgyilagosan rajzolni valóságos történelmi szerepét is. Fokozta Sinkó feladata nehézségét, hogy a Landler Jenő vezette ellenzék, amelyhez Lukács is tartozott, a Kun Béla frakciójával szemben vereséget szenvedett, Lukácsnak pedig vissza kellett vonnia az ún. Blum-téziseket. Paradox módon tehát arról volt szó, hogy Sinkónak, aki krisztianista szektás korszaka végén tartott, Lukács György „messianisztikus szektáságát” kellett ábrázolnia, amelyet a maga „útja” is metszett. Feladatát sikeresen oldotta meg a regényben, megvilágítva az Aegidius-komplexusának gyökereit is, amikor Lukács és a maga, azaz a Vértes—Báti viszonyt a mester—tanítvány viszonyaként állította be, egyúttal pedig a Báti Józsi „dantei” utazásában Lukács—Vértesre Vergilius szerepét ruházta.

Amikor Báti életébe lép, a Párizs kávéházbéli csoport éppen a Párt intellektuális csoportjává alakul át. Vértes egy héttel azelőtt adta ki *Taktika és etika* című tanulmányát, amelyben „oda lyukadt ki, hogy az osztályharcban való részvétel, minthogy az osztályharc háború, erőszakot és gyilkosságot is jelent, az egyén szempontjából, etikai szempontból: „bűn”.⁸⁴ A csoport hevesen tiltakozik tehát Vértes jelenléte, a pártba való felvétele ellen,⁸⁵ de azután igen gyorsan hatása alá kerülnek. Lányival fogalmaztatja meg Sinkó Vértesnek rájuk gyakorolt hatását: „Fejbe vagyok kőlöntve, agyon vagyok ütve, el vagyok veszve... Ott egye meg a fene Vértest, sokban igaza van s ez röviden azt jelenti, hogy nekünk jóformán nincs igazunk, no!”⁸⁶ Vértes az etika fontosságát hangsúlyozza, praktikus tudományként méltányolja, hiszen az ember állás-

⁸⁴ Uo. I. 265.

⁸⁵ A század nagy tanúi. Bp. 1978. 176.

⁸⁶ Optimisták. I. 270.

foglalásának a tudományát látja benne — a kérdésről beszél, amely Báti szemében majd valóban az élet és a halál kérdése lesz. A regény főhőse számára a Vértessel való találkozások létfontosságúak, akár csak a regénybeli Lányi, a valóságban Révai József, számára is. Vértes ugyanis szabatosan, fogalmi nyelven beszél, és filozófiai távlatokat tud adni a Báti Józsit és barátait foglalkoztató életkérdéseknek, egyúttal pedig értelmezi a szemük előtt lejátszódó eseményeket. Sinkó szinte nyomatékosan figyelmeztet Vértes szellemi fölényére, gondosan, több szituációban is tetten éri a Vértes gondolkodásmódja sugározta magabiztosságot, majd meg is fogalmazza a Batiékkal szembeni előnyének tényét, mondván, hogy „én előre átgondoltam mindent, maguk meg csak most kezdik”.⁸⁷ 1918—1919 forradalmainak ideológiai vetületei tehát a Vértes-jelenetekben tűnnek elő. Ő dobja Batiék életébe a bűnösség problémáját a Habbal-ídézzettel, ő állítja, szinte végzetesen determinálva a regény Báti Józsijának gondolkodását, hogy „a történelem erői a proletár osztálytudatban szűnnek meg vak, katasztrofális, sorsszerű hatalmak lenni”,⁸⁸ de ő lesz az, aki az osztálytudatot éppen úgy dialektikusan próbálja magyarázni, mint a szociáldemokratákkal kötött szövetséget, a hatalom gyakorlása felvetette erkölcsi kérdéseket, végül pedig a hit kérdését („hinni épp azt jelenti, hogy az ember tudatosan irracionális magatartást vesz fel a saját egyéni életével szemben”⁸⁹), hogy azután a maga aggályaival viaskodó Batinak odakiáltsa „olvasson valamit Kierkegaard-tól!” Vértes magyarázza meg természetesen a Tanácsköztársaság kikiáltásában lappangó ellentmondásokat is: „Mi akartuk a forradalmat... s a katasztrófa csak az, hogy majdnem ártatlanok vagyunk a győzelmünkben... Óriási veszedelem, hogy nem belső forradalom, nem harc, hanem az antant hozta meg a proletárdiktatúrát... Bárhogy is végződik ez a proletárdiktatúra, a magyar munkásság tegnaptól mára aktív történelmi faktor lett... A mi dolgunk most a leonidászi feladat: minél tovább tartani a világforradalom magyar frontszakaszát...”⁹⁰ S Vértes lesz, aki a kommunisták történelmi „optimizmusának” az adott helyzetből következő paradoxonát világítja meg Bati előtt, ti. hogy „a harc semmisíti meg a harcot, a Vörös Hadsereg a militarizmust, a terror teremt meg a világot, melyben a szeretet realitássá válhat”,⁹¹ előtérbe helyezve „az emberiség nagy céljaival találkozó utópisztikus tendenciák” kérdését, amely gyakorlati, hétköznapi mivoltában az „osztályérdekek” és az „osztályt alkotó egyének pillanatnyi érdeke” közötti konfliktusokként jelentkeznek.⁹² Idézeteinkből azonban az is kiderül, hogy Vértes érvelése nem minden tételében volt pontos, noha ő ment el legtovább az értelmiségiek közül, akik magukat kommunistának vallották a realitá-

⁸⁷ Optimisták. II. 279.

⁸⁸ Optimisták. I. 317.

⁸⁹ Optimisták. I. 337.

⁹⁰ Uo. II. 242—244.

⁹¹ Uo. II. 340.

⁹² Uo. II. 335.

sok elfogadásában. Véglegesen azonban ő sem tudott szakítani filozófiai múltjával. A regénynek abban a jelenetében, amelyben Bági Józsi Vérteshez siet Kun Bélának letartóztatásának hírére, felvillan ennek a múlt-nak az emléke. Vértes az „embertelen politikáról”, a terror értelméről Giotti-reprodukciók és Franz Marc őzt ábrázoló nagy képe kulisszái között beszél⁹³ — a szent Ferenc gondolataira emlékeztető módon, tehát az Aegidius-kérdés jelenvalóságával is. Bági Józsi gondolkodásának az irányváltozásáról is szó van ebben a jelenetben. Vértes fejtegetései ennek lehetőségét is felkínálják: „A politika embertelen... Ebből a tényből, hogy a politika embertelen, vagy azt a konzekvenciát vonja le az ember, amelyet kezdetben én, vagy pedig az egyedül helyes következtetés: beállni a harcba s így aktíve siettetni annak a termelési rendnek a likvidálását, melynek egyik leggyűlöletesebb terméke épp maga az osztályharc... a proletárdiktatúra... nem osztályuralmat akar... megsemmisíti az osztálykülönbségeket, s ezzel magát a terrort és minden olyan dologi kapcsolatot is, mely ember elől személytelenül takarja el az embert. De ma még nincs itt az ideje, a tisztán emberinek, ma még mint osztályok, pártok, rendőrök és forradalmárok állunk egymással szemben — osztunk és kapunk sebeket.”⁹⁴

Ez az a pont, ahol Bági Józsi útja elválik Vértesétől, és a Szovjetház éttermében a filozófus fejtegetéseit az Adler-esettel kapcsolatosan már meglazult figyelemmel hallgatja, holott Vértes arról a dilemmáról beszél, amelynek örvényében akkor Bági Józsi már elveszőben van. Ugyanezzel a figyelemmel hallgatja majd Vértest a hitről szóló tanítása kapcsán is. Adler a felelősség kérdését állítja a figyelem középpontjába. Természetesen morális felelősségérzésről van szó: vállalható-e „mások életének kockáztatása egy nem százszázalékosan biztos célért”, s hogy a gyávaság fogalma is új tartalmakkal bővült, mert — Vértes szerint — „gyávaság lehet az is, ha nem merem a jóért a mások életét is kockáztatni”. S mert Vértes tudja, hogy Bági milyen gondolati úton jár már, nem célzat nélkül fejezi be a következő szavakkal a gyávaságról szóló eszmefuttatását: „Csak a magamét, a másokét nem — ez magas nívót jelent, de jelentheti azt is, hogy ez a felelősségérzet csak ürügy a legsúlyosabb felelősségvállalás alól való kibúvársra...”⁹⁵ A ludovilkások lázadásának leverése után pedig, a rövid csatában Bági a Szovjetház parancsnokaként vett részt, Vértes „kinyújtotta... mind a két karját, és szó nélkül, a két kezével kétszer megsimogatta Bági arcát”,⁹⁶ részvétellel a dezertőr tanítvány iránt.

Vértes eszmefuttatásainak a jelentősége több értelmű tehát az *Optimistákban*. Jelenléte nélkül elképzelhetetlen Bági Józsi eszméinek alakulása, „fejlődése”, dezertőr-lelkiségének a kialakulása. De megkerülhetetlenek

⁹³ Uo. II. 124.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo. II. 323.

⁹⁶ Uo. 434.

a Vértess-féle nézetek az 1918—1919-es események tárgyilagos ábrázolása során is: a *Taktika és etika*, a *Párt és osztály* (*Az egység okmányai* című brosúrában), a *Hozzászólás Fogarasi Béla Konzervatív és progresszív idealizmus című előadásához* című Lukács-tanulmányok⁹⁷ (ezek szövegszerűen vagy fő gondolataikkal bekerültek az *Optimisták* szövegébe is!) egy korszak eszmélkedésének legfőbb dokumentumai, eszmei eredményei a bennük kétségtelenül jelenlevő tévedések ellenére. Sinkó interpretációi pontosak. Akkor sem torzítja őket, amikor Bati tudatán megszuirt változatáról esik szó. Azt sem homályosítja el, hogy objektíve Vértess értelmezései álltak közelebb a valósághoz, nem pedig Batié, akin 1919. március 21-e után mindinkább erőt vesz a dezertóri lelkiség. Egy személyes dráma tragikumát látjuk tehát Bati Józsi sorsában kibomlani, anélkül, hogy az író ezt a drámát általános érvényűvé akarná tenni. Ugyanezt figyelhetjük meg a Tanácsköztársaság története előadásában is. Az írónak majdnem mindig sikerül kritikusként nézni Bati József csalódásait, és nem inszisztál hangsúlyosabban főhősének reakciói és a valóságos történelmi események okozati összefüggéseinek általános érvényűség igényével. Nyomon követhetjük tehát Bati Józsi csalódásait, az író azonban nem tartja ezeket a csalódásokat mindenkire érvényesnek. Bati Józsi „viselkedését” és gondolkodását inkább magyarázni és megérteni akarja — önkritikus visszapillantó regénytükrében. Természetesen az *Optimisták* lapjain is szó van a proletárdiktatúra hibáiról. A harmincas években nyilván már higgadtabban, történelmi távlatból lehetett nézni az eseményeket, nem úgy, mint a húszas évek első felében még, amikor a forradalmi emigráció a bukás okai felett töprengett. Sinkónak tehát módja volt már tárgyilagosabban szólni az eseményekről, ilyen módon Bati József opponálása sem lépi túl a személyesség körét, amikor útja elválilik a forradalmi eseményektől. Megriad tehát, amikor a regénybeli Kovács elvtárs szavait hallja a Párt értelmiségi csoportjának alakuló értekezletén; nem tudja 1919. március 21-én elfogadni a Szociáldemokrata Párttal való egyesülést és a Kommunisták Magyarországi Pártja feloszlásának a gondolatát; fájlalja a diadalmas északi hadjárat utáni visszavonulás tényét;⁹⁸ helytelenít néhány kisebb intézkedést; meg rázza az osztályöntudat hiányának felfedezése az emberekben; jelzi, hogy a földkérdés megoldatlansága feszültségeket szül, drámai módon azonban a terror kérdését veti fel, amelynek árnya felkísértett már Kovács elvtárs szavaiban is. A Lenin-fiúk önkényességét bírálja, s hogy nyomaték van a regényszöveg ilyen vonatkozásaiban, azt Dani mind ellenszenvesebbé vállaló portérja is bizonyítja. A Kecskeméten „gajdesz-be” küldött Vén András esete⁹⁹ a Bati Józsi megrázó élménye: a forra-

⁹⁷ A *Taktika és etika*, a *Párt és osztály* című írásokat a Lukács György: *Taktika és etika*. Bp. 1919. olvastuk, s szemmel tartottuk a *Történelem és osztálytudat*. Bp. 1971. szövegeit is, Fogarasi Béla előadásához *hozzászólás az Ifjúkori művek*. Bp. 1977. 837—844.

⁹⁸ Hajdu Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Bp. 1969.

⁹⁹ *Optimisták*. II. 391.

dalom „igazságtalanul megölt áldozata” látványától egyenes út vezet a „Ne ölj!” Báti József bevallotta hitéig a regényben. Ebben a kecskeméti epizódban lép fel — s nem véletlenül — Blaha elvtárs — akire az író a hindu Karma tanításának kifejtését bízta.¹⁰⁰ Ennek a tanításnak kell feleselnie Vértes nézetével a felelősség és a hit kérdése kapcsán. Báti és Blaha regénybeli megosztott szerepe az író kritikájának a jele, s itt Báti az első számú kritikusa lelki társának: „Elfelejtí, Blaha elvtárs, hogy azok nélkül, akik vállalják és végzik az irgalmatlan, vagy ahogy maga mondja, a káini munkát, ha azok csak egy napra azt tennék, amit maga hirdet, itt se volna, vagy igen hamar véget érne a maga kecskeméti lelki királysága.”¹⁰¹ Az sem lesz véletlen, hogy Szamuely Tibor alakját feltűnően rokonszenvesnek rajzolja az író, holott az ő neve, mint olvashatjuk, a „terror neve lett”. Főhőse alakjának a regény e kritikus pontján való megkettőzése azonban nemcsak kritikai célt szolgált, a tárgyilagosságabb ábrázolásnak is eszköze. Abba a lelki tusába tekinthetünk, amelyet Báti vív: „Kecskeméten Blahával mintha egy búvós körbe került volna, ahonnan minden oldalról a saját arcának tükörképe néz rá. Hogy visszagondolt rá, úgy jelent meg előtte, mintha egész kecskeméti ideje alatt ő filmvászon előtt ült volna, s különös módon Blaha személyében a saját gondolatait és elképzeléseit vetítették volna konzekvens cselekedetté válva, megvalósítva elébe...”¹⁰²

Nem kétséges azonban az sem, hogy a Blaha-epizódnak az *Optimisták* értelmezése szempontjából is jelentősége van: eddig tart a főhős tudatosodásának a folyamata. Egyben pedig visszaminősítő érvénnyel jelzi, hogy az *Optimisták* nem cselekvés-, hanem eszme-regény. Azt ábrázolja a tizes évek vége magyarországi valóságának empirájában, hogyan harcol az „önszmeletre ébredt szellem a társadalom vak, materialisztikus erőivel szemben” útkereső messianizmussal, s hogyan diadalmaskodnak felette, ha ideiglenesen is, a „társadalom vak, materialisztikus erői”.¹⁰³ Ennek a szellemnek kísérő mozgását Sinkó Ervin mind a szerelem két változatában (Bátiéban és Lénártéban), mind a bölcelet Vértes megfogalmazta változatában, mind a Báti-Blaha „etikájában”, de a történelem sokkal nehezekebb lépteiben is. Eszmék és érzelmek megjelenéséről, majd kibontakozásáról beszél az író, ezek mozgását kell tehát ábrázolnia az „önszmeletre ébredés” folyamataként. Éppen ezért a regényszerkesztésnek is alkalmazkodnia kellett az író eszmei igényéhez, minthogy a pergő, valóban lázas iramú történelmi eseményeknek és az érzelmeknek-gondolatoknak nagyobb a tere, tehát lassúbb mozgásának ellentmondását kellett feloldania. Nagyobb, állóképserű „szituációkban” mozdul tehát a regényben a történés, közéjük pedig a történelmi események (egy részüknek a hősök csak szemléltői, más részükben tevékeny szereplők) rövidebb,

¹⁰⁰ Uo. II. 385.

¹⁰¹ Uo. 387.

¹⁰² Uo. II. 397.

¹⁰³ Uo. I. 317.

staccatoszerű epizódjai ékelődnek. Az előadás ritmusát is ezek váltakozása biztosítja. Ennek a lehetséges ritmus-görbének a tanulmányozása pedig azt mutatja, hogy az *Optimisták* szövegében fokozatos felgyorsulás észlelhető, a hősök mind nehezebben tudják követni a történelmi eseményeket, az 1919. március 21-én lejátszódott tetőzésben pedig mintegy elborítják az események hullámai őket, majd a befejező részben ismét az érzelmi-gondolati állóképek kerete kezd növekedni, a hősök értelmező munkájának mind több tér kell, végül pedig a regény egy ugyanolyan típusú állóképpel zárul, mint amilyennel indult: ott Szabadka szellemi „állóvíze”, itt a Fluck szobájában rejtőzködő ember „zárt” szituációja van, s mind a kettőt (a hasonlóság megtestesítőjeként) Flucknak, a zenetanárnak, kitűnően megformált alakja uralja. Paradoxonnak tűnhet ugyanakkor, hogy egy történelmi eseménysor, amelyben a néptömegek mozdulnak és a budapesti utcák játszanak jelentős szerepet, epikus ábrázolásában a zárt terek, elsősorban a szobák, a „négy fal között” élés képei jelennek meg.¹⁰⁴ Minthogy azonban az emberi „lélek” kérdései állnak az író figyelme előterében, a zártság képzetei a művészi többletteremtés szerepét kapják a regényben. A regény tüzetes elemzése természetesen sok elemmel gyarapíthatja még megfigyeléseinket. Elsősorban a regényszövegen végighúzó motívumok és életsorsok, nemkülönben pedig a mellékszereplők és kapcsolódásuk a cselekményszálhoz, kínálnak értékesíthető tapasztalatokat. Az Ady-motívumnak a mű alapeszméjéhez tapadó, azt kifejezni segítő jellege is ilyen módon bizonyítható. Az első idézettől („Szüzek voltunk a forradalmak magas piros hősnázi ágyán . . .”), amely még Szabadkán hangzik fel, az utolsóig („Komám, eltévedtünk. Nagy ez a sötétség. Felgyújtottuk a világot. S nem látunk egy lépést.”), amelyet Lánárt Báti Józsi rejtékelyén szólaltat meg, a versrészletek a regény lírai „lázgörbéjét” rajzolják fel, s olyan „emberi” dimenziókat kölcsönöznek a hősök érzelmi-ideológiai drámájának, amelyeket azok önmagukban talán nem is hordoztak: a közösségi élettémény körével Ady révén azonosulnak. Az Ady-élmény azonban Báti Józsi és szabadkai, valamint pesti körének személyes történetével forrt össze,¹⁰⁵ s e körnek a történelemmel való tudatos kapcsolatterekeséseit jelzi, a mellékszereplők a történelmi sorsszerűség jelenvalóságát hivatottak képviselni a regényben. Amit Eisinger Dénessel kapcsolatban mond, az érvényes olyan jelentős regénybeli hősére is, mint amilyen Kozma György, akinek „drámája” töményebb és mélyebb értelmű is, mint például Batié. „Ha majd egyszer megírják a magyar ezerkilencszáztizenkilences év történetét, Eisinger Dénes neve nem fog szerepelni benne;” — írja Sinkó — „nem, még a magyar ezerkilencszáztizenkilences év aprólékos részletességgel megírt történelmében se. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy Eisingernek a történelemmel szemben táplált

¹⁰⁴ Sinkó Ervin: Budapesti mozaik. Híd, 1964. 2. 121.

¹⁰⁵ Sinkó Ervin: Ady Endre. Epikurosz hervadt kertje. Újvidék, 1964. 104.

messzemenő tartózkodása, sőt ellenszenve ellenére a tizenkilences magyar év történelmi eseményei Eisinger Dénes személyes történetében sorszerű szerepet játszottak.”¹⁰⁶ A történeti sorsszerűség emberi életekbe avatkozó jellegét az ő alakjuk hirdeti a regényben — az is megjelöli őket, hogy az író életük történetének elmondásával vezeti be fellépésüket, s azután figyelemmel kíséri sorsukat: ők azok, akik a nagyobb életfolyamathoz mellékfolyókként csatlakoznak, anélkül azonban, hogy elveszítenék önálló, csak rájuk jellemző karakterüket. Így marad az olvasó emlékezetében meg az apatini árva sváb pincér groteszkségében tragikus alakja, s ezért őrizi Kozma György hősi figurájának képét is. Ők azok, akikért harcol és akik nevében az „optimisták” kis köre beszél.

Az *Optimisták* összefoglaló alkotása Sinkó Ervinnek. Megőrizte, bár korigálta, a maga szerepéről alkotott képét, sorsának változásait pedig jellemzőnek tarthatta a történelem erőinek szépirodalmi jellegű ábrázolásakor — ilyen módon idézhette fel meggyőző módon érzelmek és eszmék 1918 őszén és 1919 tavaszán felgyorsult mozgását, az emberi sorsok rajzában pedig a történelmi-társadalmi erők küzdelmét, antagonisztikus előrehaladását a diadalmas feltöréstől a tragikus vereséig, azaz a történelem jelenvalóságának következményeit emberben és társadalomban. Szépirodalmi munkássága tíz esztendejének is összefoglalása azonban az *Optimisták*. Az *Egy történet, melynek még címe sincs* szövegéből átmenetett részletek, utalások, mondatok nem csupán az *Optimisták* művészi többletére figyelmeztetnek első regénykísérletéhez viszonyítva, de pontosan mutatják Sinkó életélményének állandó pontjait is, epikájának tartópilléreit, végeredményben pedig jelzik, hogy az író élményköre mennyire körülhatárolt, zárt, művei mennyire a naplói-író munkájához tapadóak. Ugyanezt érzékelhetjük, ha az *Aegidius útra kelését* vagy az 1929-ben *Az áruló* címmel végleges formát kapott elbeszélését figyeljük. Az Aegidius-komplexus újrafogalmazása, a Wallensteinre való célzás a kisregényt, Árvay Ábris szerepeltetése az elbeszélést vonja be a figyelem körébe — jelezve, hogy az *Optimisták* alkotáslélektani szempontból is szintézis-igényt képvisel, tehát kritikai-lezáró jellege van. S ha nem is harmonikus alkotás, az írónak az 1930-as évek első felében táplált illúzióinak harmónia-vágyában fogant.

(Folytatjuk)

¹⁰⁶ *Optimisták*. II. 156.